

HÖGSTA DOMSTOLENS DOM

meddelad i Stockholm den 10 oktober 2018

Mål nr

B 2678-18

PARTER

Klagande

OJ

Ombud och offentlig försvarare: Advokat EH

Motpart

Riksåklagaren

Box 5553

114 85 Stockholm

SAKEN

Grovt rån

ÖVERKLAGAT AVGÖRANDE

Svea hovrätts dom 2018-05-16 i mål B 3125-18

DOMSLUT

Högsta domstolen ändrar hovrättens domslut på det sättet att Högsta domstolen bedömer gärningen som OJ gjort sig skyldig till som rån enligt 8 kap. 5 § brottsbalken och bestämmer fängelsestraffets längd till fyra år.

EH ska få ersättning av allmänna medel för försvaret av OJ i Högsta domstolen med 13 590 kr. Av beloppet avser 10 872 kr arbete och 2 718 kr mervärdesskatt. Staten ska svara för kostnaden.

YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN

OJ har i första hand yrkat att Högsta domstolen ska döma honom för miss-handel i stället för grovt rån och lindra fängelsestraffet. I andra hand har han yrkat att Högsta domstolen ska döma honom för rån i stället för grovt rån och lindra fängelsestraffet.

Riksåklagaren har motsatt sig att hovrättens dom ändras.

Högsta domstolen har meddelat det prövningstillstånd som framgår av punkten 3.

DOMSKÄL**Bakgrund***Gärningen och domstolarnas bedömningar*

1. Tingsrätten dömde OJ för rån till fängelse i fyra år. Hovrätten har dömt OJ för grovt rån till fängelse i fem år.
2. Brottet, som ägde rum i målsägandens butikslokal, bestod i att OJ tillsammans och i samråd med annan med hot och våld stal en klocka och ett halsband som målsäganden hade på sig samt 2 000 kr. Gärningsmännen

uttalade hot med innebörden att målsägandens dotter skulle dödas om målsäganden inte öppnade kassaskåpet. OJ slog målsäganden till golvet, utdelade ett flertal slag och sparkar som träffade målsäganden i huvudet och på kroppen, lade sig över målsäganden och tryckte ned honom i en soffa samtidigt som slag utdelades. Han tog armgrepp kring målsägandens hals och drog och slet i målsäganden samt försökte binda målsägandens händer. Den andre gärningsmannen slog vid ett flertal tillfällen målsäganden i huvudet och på kroppen med en startpistol, knuffade och tryckte ned målsäganden i en soffa, slog målsäganden på huvudet, sparkade och försökte sparka målsäganden, drog och slet i målsäganden och riktade vid ett flertal tillfällen startpistolen mot målsäganden samtidigt som knallskott avlossades. Av misshandeln fick målsäganden smärta, blodvite och sårskada.

Högsta domstolens prövningstillstånd

3. Högsta domstolen har – med utgångspunkt i vad hovrätten har funnit styrkt beträffande gärningen – meddelat prövningstillstånd i fråga om rubricering och påföljd.

Gradindelningen vid rån

Brottet rån och kvalifikationsgrunderna för grovt rån

4. Enligt 8 kap. 5 § brottsbalken döms den som stjälar med våld på person eller med hot som innebär eller för den hotade framstår som trängande fara för rån till fängelse i lägst ett och högst sex år. Om brottet är grovt döms enligt 6 § för grovt rån till fängelse i lägst fem och högst tio år. Minimistraffet för grovt rån höjdes den 1 januari 2017 från tidigare fyra år.

5. I 8 kap. 6 § andra stycket brottsbalken finns en uppräkningslista av omständigheter som särskilt ska beaktas och som kan kvalificera brottet som grovt, s.k. kvalifikationsgrunder. Dessa är *att* våldet har varit livsfarligt, *att* gärningsmannen tillfogat svår kroppsskada eller allvarlig sjukdom eller annars har visat

synnerlig råhet eller på ett hänsynslöst sätt har utnyttjat den rånades skydds-
lösa eller utsatta ställning *och att* gärningen har varit av särskilt farlig art. Den
höjning av minimistraffet som skedde år 2017 var enligt förarbetena inte av-
sedd att påverka gränsdragningen mellan grovt rån och rån av normalgraden,
utan syftade till att generellt höja straffnivån för alla gärningar som är att
bedöma som grovt rån (se prop. 2016/17:108 s. 53).

6. Brottet rån är alltså indelat i olika svårhetsgrader. Frågan om till vilken
grad ett visst brott hör (gradindelningen) måste avgöras innan den konkreta
straffvärdebedömningen kan ske. Gradindelningen hänger dock nära samman
med straffvärdebedömningen. Som huvudregel bör således ett brott av normal-
graden ha ett lägre straffvärde än ett brott som är att anse som grovt. Någon
fullständig överensstämmelse råder emellertid inte mellan de båda bedöm-
ningarna. (Jfr t.ex. ”Synnerligen grov misshandel?” NJA 2011 s. 89 p. 9,
”Förarprovet” NJA 2016 s. 95 p. 11 och 12, ”Bussen i Östberga” NJA 2017
s. 531 p. 10 och 11 samt ”Lernacken” NJA 2017 s. 806 p. 8.)

7. I de fall där kvalifikationsgrunder anges i brottsbeskrivningen tar grad-
indelningen sin utgångspunkt i dessa grunder. Uppräkningen av kvalifikations-
grunderna i 8 kap. 6 § brottsbalken är emellertid, som framgår av ordalydel-
sen, inte uttömmande (se ”Det grova överfallsrån” NJA 2011 s. 466 p. 3).
Det krävs därför att domstolen gör en helhetsbedömning av samtliga om-
ständigheter vid brottet. Lagens exemplifiering innebär varken att det är
nödvändigt att bedöma brottet som grovt när någon av kvalifikationsgrunderna
föreligger eller att det är uteslutet att göra det i andra fall. För att ett rån ska
bedömas som grovt bör emellertid i princip krävas att omständigheterna i det
enskilda fallet framstår som försvårande i motsvarande grad som normalt
gäller i de fall som anges i lagens exemplifiering. (Jfr ”Bagagestölderna”
NJA 2016 s. 1143 p. 17 med hänvisningar.)

Närmare om kvalifikationsgrunderna för grovt rån

8. Kriteriet livsfarligt våld aktualiseras i första hand när det våld som har utövats innefattar grov eller synnerligen grov misshandel. Att våldet är livsfarligt avser inte skadornas omfattning och karaktär utan att våldet har utförts med risk för den utsattes liv. Kriteriet går tillbaka på tidigare regler om resande av livsfarligt vapen. Exempel på att våldet är livsfarligt i den meningen är angrepp med skjut- eller eggvapen på ett sådant sätt att gärningsmannen saknar egentlig kontroll över vilken skada som angreppet kan komma att medföra. (Jfr ”Synnerligen grov misshandel?” NJA 2011 s. 89 p. 14.)
9. Högsta domstolen har mot denna bakgrund ansett att rån som skett mot bank eller annan penninginrättning vid vilket rånaren hotat med skarpladdat skjutvapen, oavsett om skott avlossats med vapnet eller inte, i regel bör bedömas som grovt brott (se NJA 1972 s. 323).
10. I andra situationer såsom när rån skett utan hjälp av skarpladdade vapen, t.ex. då vapenattrapper eller vapen utan slutstycke använts, präglas rättstillämpningen av viss återhållsamhet när det gäller att anse rånet som grovt (se NJA 1981 s. 335, NJA 1989 s. 829, NJA 1994 s. 732 och NJA 1999 s. 25).
11. Frågan om gradindelningen vid rån där vapenattrapper har använts berördes i samband med 2010 års straffmättningsreform (se prop. 2009/10:147). Regeringen anförde att det med hänsyn till då befintliga kvalifikationsgrunder inte var uteslutet att ett rån med vapenattrapp, beroende på omständigheterna i det enskilda fallet, betraktas som grovt. Samtidigt menade regeringen att straffvärdet måste återspegla den fara som gärningen inneburit och förövarens insikt, avsikter eller motiv. Enligt regeringen betyder det att straffet för en gärning som objektivt sett inneburit en mindre fara för brottsoffret än en annan gärning inte kan vara lika strängt som straffet för den senare gärningen, även

om brottsoffrens upplevelser av situationerna kan vara jämförbara. (Se a. prop. s. 14 f.)

12. Vid ändringar som gjordes år 2016 infördes för vissa brott nya kvalifikationsgrunder (se prop. 2015/16:113). De innebar bl.a. att man vid bedömningen av om olaga hot och olaga tvång ska rubriceras som grovt brott särskilt ska beakta om gärningen har innefattat hot som påtagligt har förstärkts med hjälp av bl.a. vapenattrapp. Beträffande rån anförde regeringen däremot att det inte hade framkommit något behov av att utvidga tillämpningsområdet för det grova brottet. (Se a. prop. s. 68.)

13. Det anförda innebär att senare års lagändringar inte ger anledning att rubricera ett rånbrott på annat sätt än hittills enbart därför att rånet har begåtts med användande av en vapenattrapp eller liknande hjälpmedel.

14. Med kvalifikationsgrunden tillfogande av svår kroppsskada avses tillfogande av sådan skada som är bestående, t.ex. förlust av tal, syn eller hörsel eller svårt lyte. Hit hör även fall där våldet har varit kraftigt och inneburit långvarig smärta eller stark dödsångest.

15. Exempel på att gärningsmannen annars har visat synnerlig råhet kan vara att tortyrliknande våld använts eller att långvarigt frihetsberövande skett.

16. När det gäller att bedöma om gärningsmannen på hänsynslöst sätt har utnyttjat den rånades skyddslösa eller utsatta ställning kan hänsyn tas både till offrets allmänna möjligheter att försvara sig och till om offret har utsatts för våld av flera personer (jfr ”Samurajsvärdet” NJA 2012 s. 45 p. 46). Äldre personer, personer med funktionsnedsättning och barn hänförs också i allmänhet till kategorin skyddslösa och utsatta vid rånbrott. I rättstillämpningen har bl.a. bankpersonal och taxichaufförer ansetts befinna sig i en utsatt ställning. (Se NJA 1981 s. 335, NJA 1992 s. 357 och NJA 2002 s. 270.)

17. Vid 2016 års ändringar av kvalifikationsgrunderna för vissa brott (se p. 12) lades för grovt rån till att gärningen har varit av särskilt farlig art. Den grunden tar bl.a. sikte på faktorer som innebär att gärningen ytterst kan bli systemhotande, att gärningen kan påverka samhällets funktionssätt, att gärningen på grund av gärningsmännens organisationsgrad utövas på ett skickligare sätt och med större resurser än annars eller att gärningen är mer svårupptäckt på grund av att den delvis sker inom ramen för legala strukturer. Enligt regeringen har kvalifikationsgrunden därutöver ett värde genom att den påminner om den helhetsbedömning som ska göras vid bedömningen av i vilken grad en gärning ska placeras. (Se a. prop. s. 67.)

18. Den nu behandlade kvalifikationsgrunden rör omständigheter som kan sägas vara särskilt graverande. Den ger utrymme att beakta bl.a. det sammanhang i vilket gärningen företagits och om gärningen haft påtagligt samhällsfarliga inslag, såsom när det ingått i brottsplanen att slå ut viktiga samhällsfunktioner. I förarbetena anges som exempel anläggande av bränder, spridande av fotanglar på allmänna vägar och framförande av bombhot. (Jfr a. prop. s. 86.)

OJs brott ska rubriceras som rån av normalgraden

19. Den gärning som OJ har gjort sig skyldig till faller in under bestämmelserna om rån. Riksåklagaren har gjort gällande att omständigheterna vid rånet (se p. 2) vid en helhetsbedömning är sådana att det ska bedömas som grovt rån.

20. Rånet framstår utan tvekan som mycket allvarligt. Det förövades av två personer mot en ensam målsägande och denne saknade praktiska möjligheter att ta sig från platsen. Gärningsmännen försökte att binda målsäganden. Händelsen måste, även om den förlöpt ganska snabbt, ha framstått som mycket skrämmande för målsäganden. Till bilden hör också det hot avseende målsägandens dotter som framfördes.

21. Målsäganden utsattes för flera slag och sparkar som träffade över hela kroppen. OJ tog grepp runt målsägandens hals och den andre gärningsmannen slog målsäganden med en startpistol i huvudet så att blodvite uppstod. Det har alltså varit fråga om ett relativt omfattande våld. Målsäganden blev dock inte medvetslös och han kommer inte att få bestående men av misshandeln.

22. Gärningsmännen avfyrade även startpistolen mot målsäganden. Det ska dock beaktas att det inte har varit möjligt att skjuta ut någon projektil med pistolen. Användandet av pistolen är därmed närmast att jämföra med användandet av en vapenattrapp.

23. Som framgår innefattade brottet således allvarligt våld och allvarliga hot. Våldet kan emellertid inte karaktäriseras som livsfarligt eller livshotande. Inte heller visade gärningsmännen sådan synnerlig råhet som krävs för att brottet av detta skäl ska anses som grovt rån. Mot denna bakgrund, och med beaktande av den återhållsamhet som präglat rättstillämpningen när det gäller att anse rån brott som grova, leder en helhetsbedömning till slutsatsen att brottet inte ska bedömas som grovt rån. Det ska därmed rubriceras som rån av normalgraden.

Påföljden

Straffvärdebedömningen

24. Enligt 29 kap. 1 § brottsbalken ska, med beaktande av intresset av en enhetlig rättstillämpning, straff bestämmas inom ramen för den tillämpliga straffskalan efter brottets eller den samlade brottslighetens straffvärde. Vid bedömningen av straffvärdet ska beaktas den skada, kränkning eller fara som gärningen har inneburit, vad den tilltalade insett eller borde ha insett om detta samt de avsikter eller motiv som han eller hon haft.

25. Straffskalan för rån av normalgraden är fängelse i mellan ett och sex år (se 8 kap. 5 § brottsbalken). Straffvärdet ska alltså bestämmas inom det spannet.

26. Vid 2010 års reform infördes en regel i 29 kap. 1 § andra stycket andra meningen som har betydelse för våldsbrotten (se prop. 2009/10:147 s. 40–42). Den anger att domstolen särskilt ska beakta om gärningen har inneburit ett allvarligt angrepp på någons liv eller hälsa eller trygghet till person. Det övergripande syftet med reformen var att generellt höja straffnivån för allvarliga våldsbrott. I förarbetena gjordes vissa uttalanden om reformens förväntade påverkan på straffmättningsnivåerna.

27. Därefter har straffminimum för grovt rån höjts genom 2017 års reform. Minimistraffet är numera fängelse i fem år till skillnad från tidigare fyra år; maximistraff för sådant brott är alltså tio år (se 8 kap. 6 §). Straffskalan för rån av normalgraden lämnades oförändrad. Enligt förarbetena tar rån av normalgraden i straffvärdehänseende sikte på handlande som kan vara av skiftande karaktär, varför det ansågs finnas behov av en vid straffskala för att kunna åstadkomma en nyanserad bedömning av straffvärdet för detta brott. (Jfr prop. 2016/17:108 s. 36 f.)

28. Höjningen av minimistraffet för grovt rån syftar till att generellt höja straffnivån för alla brott som är att bedöma som grova. Som en följd av höjningen ökar enligt förarbetena det tillgängliga utrymmet för straffmätning samtidigt för den lägre liggande graden av brottet; den praktiskt tillämpliga straffskalan ökar därmed och sträcker sig upp till fem år, vilket motsvarar minimistraffet för grovt rån. (Jfr a. prop. s. 53.)

29. I samband med 2017 års reform berördes förhållandet till 2010 års reform. Trots viss kritik av 2010 års reform fanns det enligt regeringen tillräckligt underlag för att dra slutsatsen att reformen haft viss effekt, men att det inte var visat att den lett till den generella höjning av straffen för allvarliga

våldsbrott som eftersträvades. Av skäl som hade med straffrättskipningens stabilitet att göra kunde det enligt regeringen emellertid inte komma i fråga att överge 2010 års reform. Vad som enligt regeringen återstod var därför att genom punktvisa insatser förstärka effekten av 2010 års reform genom en skärpning av straffskalorna för de brottstyper som den avsåg. (Se a. prop. s. 27, jfr s. 44.)

30. De reformer som har skett beträffande straffvärde och straffskalorna för bl.a. grovt rån får så förstås att skärpningen av straffskalorna är ägnad att åstadkomma den höjning av straffen för allvarliga våldsbrott som eftersträvades med 2010 års reform, dvs. att generellt höja straffnivån för sådana brott. De konkreta uttalanden som gjordes vid 2010 års reform rörande förändrade straffvärdenivåer får därmed anses vara överspelade när det gäller brott som omfattas av 2017 års ändringar.

Straffvärdet och påföljdsbestämningen i detta fall

31. Omständigheterna kring det brott OJ har gjort sig skyldig till är så allvarliga att straffvärdet ligger i den övre delen av den praktiskt tillämpliga straffskalan för normalgradsbrottet (se p. 28). Några andra försvarande eller förmildrande omständigheter som påverkar straffvärdet, vid sidan av vad som gäller för brottstypen rån, föreligger inte i detta fall.

32. Brottets straffvärde motsvarar fängelse i fyra år.

33. Annan påföljd än fängelse kan med hänsyn till det höga straffvärdet inte komma ifråga.

34. Det föreligger inga omständigheter som har särskild betydelse vid straffmätningen.

35. Det sagda innebär att hovrättens domslut ska ändras så att brottet bedöms som rån av normalgraden och påföljden bestäms till fängelse i fyra år.

I avgörandet har deltagit: justitieråden Anders Eka, Kerstin Calissendorff, Svante Johansson (referent), Sten Andersson och Eric M. Runesson
Föredragande justitiesekreterare: Emelie Hansell